

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Szeli István

Önmagán túlmutató kiadvány

Kiss Gusztáv–Farkas Attila: *A Híd repertórium* 1976–2001.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005

Bizonyára félrevezető lenne, ha ezt a nagy terjedelmű, több mint hat-száz oldalas repertóriumot egyszerű könyvtári segédeszköznek tartanánk, ami pusztán arra való, hogy eligazítsa az olvasót kereső munkájában a folyóirat huszonöt esztendő alatt publikált anyaga között, annak szerzői, tárgykörei, szakágazatai, műfajai, vonatkozó irodalma stb. kérdéseiben, tehát ha benne egyszerű tartalomjegyzéket, név- vagy tárgymutatót látnánk. Kétségtől kitérően ellátja a bibliográfiai kézikönyv vagy az adattár feladatát is, de hogy mennyire nemcsak az, rögtön kiderül, ha a hazai magyar irodalomtudomány utóbbi mintegy fél évszázados múltja szempontjából próbáljuk szerepét meghatározni, illetve figyelmünket az ilyenféle munkáknak nemcsak gyakorlati használhatóságára fordítani, hanem másféle funkciója szerint is mérlegelni. A könyv tömör bevezetőjében Csáky S. Piroska magas szakmai szinten s kellő alapossággal világít rá, hogy a Kiss–Farkas szerzőpár Repertórium nem a folyóirat 1976–2001 közötti negyed század írásainak vagy pedig az évfolyamok tartalommutatóinak a kulminációja, összegezése. Ezt a bevezetőben megindított gon-

dolatot szeretnénk ezúttal tovább gördíteni, megtoldani és kiegészíteni azzal, hogy ez a kiadvány önmagán túlmutatva szellemi életünk egészére nézve is fontos rendeltetést tölt be, és nagy horderejű tanulságokkal jár.

A vajdasági magyar irodalommal való tudományos igényű foglalkozás első korai nyomait az 1946-tól kezdve a Tanárképző Főiskolának, még inkább 1959-től a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének, a legcéltudatosabban pedig a Hungarológiai Intézet 1969-ben induló munkája jelzi. Természetesen az irodalomtudomány fogalma és művelése (különösképpen az elsőként említett két intézmény esetében) még igen nagy mértékben (s hátrányosan) különbözött a későbbi éveketől. Ez azonban ha nem is menthető, de érthető, ha meggondoljuk, munkásságuk a marxista ideológia s az erre épült irodalomszemlélet kríziséveiben bontakozott ki. Ezenkívül pedig mind a Főiskola, mind pedig a Bölcsészkar magyar tanszékének exponált (kisebbségi) helyzete nem is tette lehetővé, hogy az irodalomtudományt mint „egy közösség genetikus önösmereti szervét” kezeljék, ahogy ezt nagy tudósunk, Horváth János örök érvényű szavai tanítják. Sokkal inkább az „alkalmazott tudomány” igencsak kétes szerepét kellett vállalniuk. B. Szabó pl. a *Régi magyar irodalom* címen kiadott előadás-gyűjteményének előszavában (1960) azt fejtegeti, hogy a hazai magyar irodalomtudomány kötelessége „... kritikai igénytel közelkedni azokhoz a megállapításokhoz és véleményekhez, amelyeket a magyar irodalomtudomány tegnapi és mai képviselői műveikben megfogalmaztak és kialakítottak”. Ebben jelöli meg a tanszék szerepét is: „A tudományos munka eredményei a magyar nyelv és irodalom területén revízióra szorulnak: alapos elemzésnek kell alávetni a múltban elért eredményeket s kritikailag elemezni azokat a megállapításokat és véleményeket, amelyeket ma a hungarológia magyarországi és külföldi tudósai képviselnek.” De már a korábbi években, a készülő *Tér és idő* című tanulmánykötetről is úgy nyilatkozik, hogy abban „a nemzeti irodalom, a nemzeti kultúráörökség kiértékeléséhez szeretnék hozzájárulni”. S ha végigpörgetjük B. Szabónak a Bosnyák István által oly nagy gonddal és körültekintéssel sajtó alá rendezett négy kötetét, amelyben a szerző teljes életműve tárul elénk, azt kell látnunk, hogy annak anyaga nem levéltári bűvárkodás eredményeit tartalmazza, s nem is könyvtári szorgoskodás eredményeire épül, hanem legnagyobb részben eszmei álláspontok, társadalmi ideológiák és nézetek gyűjtőhelyei, ütköztetésük színtere.

Hasonlóképpen kell nyilatkoznunk a hazai magyar irodalomtudomány bölcsőjének másik ringatójáról is. Sinkó Ervinről köztudott, hogy „irodalomtörténeti” kirándulásaiban is legtöbbször szépíró maradt, aki éppen a magyar irodalom történetét választotta regénye tárgyául. S aki székfoglaló beszédétől kezdve mindvégig azt hangoztatta, hogy a tanszéknek nem az a feladata, hogy „szakbarbárokat” neveljen iskolai használatra. Így

nevezte Sinkó azokat, akiket B. Szabó szótára „filosz” megnevezéssel illetett. („Könyvek között élő, búvárkodó, filológus hajlamú, a gyakorlati élettől többnyire elszakadt ember.” Lásd: A magyar nyelv értelmező szótára, 1960.) Majd csak intézeteink „nehéz honfoglalását” követő második generációjában s a Hungarológiai Intézet távlatteveiben válik világossá, hogy sem felsőfokú oktatás, sem tudományos kutatás nem járhat eredménnyel, ha intézeteinknek pusztán az eszmék küzdőtere szerepét szánjuk. Ez a belátás jut kifejezésre majd 1973-ban, a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeinek egyik felmérésében, amelyben az egykori cikkíró visszatekintésében arról ír, hogy: „Úgy látszik, minden fiatalságnak (az intézmény fiatalságának is) természetes velejárója a szertelen erőfitogtatás, a neofita buzgalom, a nagy fogadkozás, amely lomtárba való kacatnak tartja a lehetőségek mérlegelését, a koncepció szívós és fokozatos munkával való megközelítését. S ez így jó, mert az igényesség, a felfokozott munkakedv jele, mert teremtő hozzáállást sejtet és alkotókedvet sugalmaz. De előbb vagy utóbb el kell jönnie a felmérés pillanatának, amely az ambíciót és a vállalkozó szándékot szembesíti az eredményekkel, számon kérve a tettet a »számonkérőtől« magától is.”

E sorok írójának nemrég alkalma nyílt, hogy a kisebbségi magyar irodalom mibenlétét, meghatározóit, tényezőit, megismerésének lehetőségeit és módjait vizsgálva eltűnődjön a *Tér és idő* fogalompár valóságos jelentésén, s párhuzamba állítsa a vele rokon, ám mégis oly távoli *Táj és kor* fogalomegyüttessel. (Ezek „emberszabású” szimbolikájához igazodnak az alábbi sorok is.) Arra a következtetésre jutott, hogy a *Tér és idő* dimenziói csupán az elméleti megközelítést teszik lehetővé az elemzés számára, s hogy a vizsgált tárgy valóságos tartalmait, szellemiségét, létezésének törvényszerűségeit csak úgy vagyunk képesek a magunkévá váltani és birtokunkba venni, ha saját, egyéni életünk törvényszerűségeit, szabályozóit s konkrétumait keressük s mutatjuk ki benne, ahogy azt – más vonatkozásban – Thienemann Tivadar tanácsolta az *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című könyvében még valamikor háromnegyed évszázaddal ezelőtt. Ennek pedig az az oka, hogy a *Táj és kor* humanizált fogalmak, vagyis bennük az emberhez való viszonyítás a legfontosabb mozzanat (az én korom, nagyapáink kora, a felvilágosodás kora, a szabadságharc kora, a kiegyezés kora stb.). Hasonlóképpen vagyunk a *Táj* fogalmával is. Ez ui. magába foglalja a „látvány” jelentését is: erdős, hegyes-völgyes, alföldi, mocsaras, nádas, bokros, ismerős, ismeretlen, de ugyanígy: nyírségi, Tisza menti, tanyai, pusztai, lakatlan, ami mind hiányzik a *Tér* képzetvilágából. A *Tér* és az *Idő* – szemben a másik kettővel – az emberi megismerés határán túli, ún. transzcendens fogalmak, amelyek nem ismerik a definíció lehetőségét, tehát a fogalom lényegi tartalmának a megnevezését és megvilágítását, ezért aztán függetlenek is az embertől. Nyilván ez is oka volt, hogy iro-

dalomtudományunk alig félszázados hajnalkorának anyagtanul (és érvtelenül) lebegő eszmei csatározásai, ideológiai duellumai nem járulhattak hozzá irodalomtörténeti tevékenységünk szilárd alapjainak a lerakásához, s hogy tudatvilágukkal, szemléletmódjával számos téveszmének lettek csíráztató talaja: az irodalmi önnemzés, a hagyománytalanság, a vidék alkalmatlansága szellemi-művészi alkotások létrehozására stb. Mindezek közül talán az a legsúlyosabb és legvégzetesebb félreértés, aminek még Szerb Antal is áldozata lett. Tőle származott s hullámozott tova közismert irodalomtörténetének az a megállapítása, hogy a „Legkevésbé fejlődött ki önálló magyar szellemi élet a Délvidéken, a trianoni béke által Jugoszláviához csatolt területeken. Ezeknek a részeknek nem voltak önálló magyar kulturális hagyományai, és a magyar lakosság politikai, társadalmi és gazdasági helyzete kevésbé kedvez az irodalmi életnek.” Nemcsak Szerb Antalnál, hanem a korszak más irodalomtörténészeinél is fel-felbukkan a gondolat, hogy az egységesnek tudott magyar irodalom felbomlása után itt-ott kisarjadnak ugyan egy új irodalom csírái, legtöbbször azonban a „kisebbségi” jelző eleve értékfosztó, tehát nemzeti jelleget és esztétikai minőséget megkérdőjelező attribútumával. Az a felismerés, hogy ami gyér irodalom ott keletkezett is, az valójában az anyaországának a visszfénye vagy kisugárzása. Mivel azonban ebben az emanációban 1918 után zavarok álltak be, létrejött ugyan egyfajta újszerű irodalom, amelyből azonban hiányoznak az autochton magyar kultúra, a törzsökösség jegyei... Az autogenezisnek ez az elmélete aligha fogadható el, elsősorban azért, mert az irodalomteremtés társadalmi, közösség-lélektani, gazdasági, történelmi, állami, tudati, érzelmi stb. ösztönzői és összetevői közül csak egyet emel ki, s ezt az egyet teszi meg egy szellemiség rendező elvének: az államit, azt sugalmazván, hogy ez az addig soha nem volt új irodalom egyedül az új államnak köszönheti létezését. Tehát azt, hogy állam és irodalom ok-okozati kapcsolatú fogalompár.

Mindezt újfent el kellett mondanunk, hogy rámutassunk: csak ilyen tényítisztelő és -rögzítő munkáktól (meg persze monográfiák, lexikonok, irodalomtörténetek, repertóriumok további sorától) várhatjuk, hogy irodalmunk kimozdulhat a meddő ideologizálás hínárjából, s szellemi organizmussá, tehát egy hagyományvilágra épülő, a történelem és a nyelv kincseit őrző, ápoló és fejlesztő szubsztanciává fejlődik. Azaz - ismét az Értelmező Szótárt kérve segítségül -: „A jelenségek sokféleségének állandó, megmaradó alapjává, lényegévé.”

Ezek után már „mindössze” az vár szerzőinkre, hogy nemcsak a Híd anyagát, de többi folyóiratainkat is keletkezésüktől kezdve s történetük egészét felölelve hasonló repertóriumokban tegyék közzé mindannyiunk hasznára és épülésére.

Kerengő bolygó

Kovács András Ferenc: *Szabadvendég. Vendégkoszorú egy vendégszonettre*
Pallas-Akadémiai Kiadó, Csíkszereda, 2005

Ezt az írást egyszerre két irányból lehetne indítani, amint a címben megnevezett kötet is ugyanebből a két irányból – Kovács András Ferenc és József Attila lírájának irányából – közelíthető meg, olvasható.

Kovács András Ferenc a centenáriumi jegyében „az évszázados József Attilának” ajánlja szonettkoszorúját, amely palimpszeszt: a költőelőd *Légy ostoba* című szonettjének újraírása (szétírása) – oly módon, hogy a („vendég”)szonettből („vendég”)szonettkoszorú lesz.

József Attila 1935 augusztusában írta a *Légy ostobát*, amely az 1923, *A Kozmosz éneke* című szonettkoszorú szonettjei óta szünetelő versformához való újbóli visszatérés egyik példája, egyben egy tervszerű költői program része is. A költő ugyanis 1923 óta valóban nem írt szonetteket. Tizenkét év után, 1935-ben tér újra vissza ehhez a műformához, mégpedig eléggé látványos módon, hiszen kései lírájának ez a vonulata egymás után mintegy kilenc szonettet sorakoztat fel. A Kovács András Ferenc által újraírt vers épp e szövegvonulat legközepén helyezkedik el. Szabolcsi Miklós több könyvnyi József Attila-monográfiájának utolsó kötetében (*Kész a leltár. József Attila élete és pályája 1930–1937*, 1998) a szonettírás ekkori gyakorlatát a harmincas évek európai költészetének újklasszicista vonulataival s az e hagyományra alapozó „nyugatosok” (Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi) szonettírásával hozza összefüggésbe. Különösen Kosztolányi nevének felemlítése lényeges itt, hiszen József Attila szonettsorozatának nem egy verse éppen az 1930 utáni években a *Számadás* hét szonettjét író Kosztolányit idézi fel. „Ennek a Kosztolányi-ciklusnak íve, elegáns lendülete, játékos-pontos rímei, a betegségeket és a megalázottságot legyűrni akaró költő egyéni alakja ragadhatta meg, szinte hívta ki versenyre, válaszra a fiatalabb költőt” – írja (i. m., 500. l.). Míg a monográfus e szonettek sorát indító darabokban (*Osztás után, Modern szonett, [Leülepszik...]*) még *A Kozmosz éneke* kései folytatásait látja, amelyek „inkább a forma hetyke-játékos kipróbálásai voltak”, az ezeket követő darabokban (*Emberék, Légy ostoba, Én nem tudtam, Boldog hazug, Mint gyermek, Emberiség*), egyre

érettebb, egyre megformáltabb és egyre keserűbb” szonettek sorát látja, s rokon vonásaik révén ez utóbbi hat költeményt „egyetlen versciklusként” olvasható sorozat darabjaiként jelöli meg (i. m., 484. l.). E sorozaton belül a *Légy ostoba* – véli – „a »Légy fegyelmezett!« visszavonása, palinódiája – keserű és ironikus leszámolás”, a benne prezentált láttelelet pedig „az átlagos európai intellektuel helyzete is 1935-ben” (i. m., 491. l.).

Kovács András Ferenc oly módon írja újra (szét) József Attila szonettjét, hogy értékítéleteit – nem kevesebb keserűséggel és iróniával – egy hét évtizeddel későbbi szellemiség vonásaira vetíti. Nem véletlen hát, hogy szonettkoszorújában megsokszorozódnak a negatív érték kategóriák, amikor kapzsi gőgről, dühödt kufárhadról, sanda látszatról ír, s arról, hogy „nem értelem munkál e szép világon” (5. szonett) s „a mindenség is bomlott, lágy iszap, / széthullt világok romló tölteléke” (8. szonett). Oly módon veszi alapul, preszöveggént „az eszmény és a valóság fájdalmas ellentétének szonettjét (Szabolcsi: i. m., 491. l.), hogy épp a „sanda látszat” szimp-tómáit, torzszüleményeit részletezi. E negativisztikus (jelenbeli) világon belül maga az alkotás, a költészet művelése is fájdalmasan nevetségessé válik. A *Szabadvendég* több szonettjében is felcsendülnek erre utaló önreflexív, „negatív” ars poetica-i részletek: „(Ládd, verset írni léha marhaság, / s csak arra jó, hogy rímeket berezgess.) [...] vakarnád bár kajmánok alhasát – / semmint, hogy kortárs költőnek neveztesz” (9. szonett), „a költészet csak tékozló csekélység, / vendég mult s jövő asztalainál” (13. szonett) stb.

Ahogy a Szabolcsi szerint akár egyetlen laza ciklus verseiként is egybeolvasható hat szonett hasonló gondolatokat, toposzokat és motívumokat görget (az úr, az igaz, az ostobaság, a ketrecében ugráló majom), Kovács András Ferenc szonettkoszorúja is oly módon írja szét a preszöveggént célba vett költeményt, hogy közben az egész József Attila-lírából ismerős motívumokat csendít meg. A mindenség, a hulló táj, az úr, a csillagok, a lég, a lét, az égi ág, az árva porszem, a szép szabadság tágabb értelemben a teljes József Attila-féle költői hagyománnyal lép intertextuális viszonyba.

A *Légy ostoba* egyik leggroteszkebb toposza az egy hasonlatba foglalt „üldözött / majom, ki tépi ketrecének rácsát”. Kovács András Ferenc szonettkoszorúja további állatmotívumokkal bővíti a sort. Ezek az állatmotívumok és -toposzok egy ellenséges világ hatalmának szenvedő alanyait reprezentálják, áldozat voltuk a hangsúlyozott (rebbent őzsuta, üldözött rókák, pénzért kilőtt zsiráf, orrszarvú, sas, siketfajd, ketrecének rácsát tépő, üldözött majom) vagy pedig – s ez a József Attila-lírából szintén ismerős fordulat – a lírai ént „tápláló” fecskék, hollók, vércsék.

Kovács András Ferenc oly módon írja újra (szét) szonettkoszorúvá József Attila említett szonettjét, hogy a szonettkoszorú mesterszonettje maga a preszöveg: a *Légy ostoba*. Parti Nagy Lajost köszöntötték hasonló mó-

don ötvenedik születésnapja alkalmából kortársai – egészen pontosan: az ő versét is mesterszonetté avatták, s e költői kísérleten belül egyrészt Hizsnyai Zoltán egymaga írta meg a szonettkoszorú tizennégy szonettjét, másrészt tizennégy kortárs költő osztozott meg egy-egy (illetve két egymást követő) során (l.: *Mintakéve. Két szonettkoszorú az ötvenéves Parti Nagy Lajos mesterszonettjére*. Kalligram, Pozsony, 2004).

József Attila mesterszonettként kijelölt költeménye azonban feladja a (költői) leckét annak, aki szonettkoszorúvá kívánja újra-, illetve szétírni szövegét. A versben ugyanis sok az enjambement, s azokból a sorokból, amelyek másikba hajlanak át, igencsak nehéz „teljes”, „kerek” kezdő- vagy zárósort alkotni. Kovács András Ferenc költői leleményességét dicséri, hogy mesterien túljutott e buktatókon. Úgy oldotta meg e költői rébuszt, hogy versmondakat vont egybe és bontott fel (mint ahogyan kötetének címe, a *Szabadvendég* is a József Attila-vers szövegében levő szókapcsolat egybevonása). Ennek egyik legszebb példája a 14. szonett zárósorának megoldása (amely tulajdonképpen visszacsatolás a mesterszonett első sorához, annak újrafelvétele): „*Légy ostoba. Ne félj. A szép – szabadság.*” Ugyanakkor szintén nagy költői kondícióval sikerült követnie a preszöveg lélegzetvételeit: József Attila szonettjének szabályos rímtechnikáját és ötös-ötödféles jambikus sorainak metrikai törvényszerűségét.

Amikor Parti Nagy Lajos *Szívlapát* (l. in: P. N. L.: *Grafitnesz*) című költeményének palimpszesztikus eljárásai során többek között József Attila *Eszmélet*, *A Dunánál* és *Hazám* című verseit veszi preszöveggént alapul, egy ironikus pozíciót teremt, amely arra ad választ, hogy a haza-fogalom relativizálódásának s a szerepként megjátszott, ál-hazafiassággá degradált hazafiasság következtében hogyan írható ma egyáltalán hazafias vers. A *Szívlapát* tehát a József Attila-féle hazafias vers ironikus kifordítása, felülírása. Kovács András Ferenc azonban megtartja József Attila *Légy ostoba* című versének értékorientációit és létszemléletének legfőbb vonásait, legfeljebb keserűségét még több iróniával tetézi. Szonettkoszorúja ugyanakkor ilyen értelemben nemcsak a megnevezett preszöveg újra-, illetve szétírása. A *Szabadvendég* bolygóként kering József Attila egész kései költészete körül, annak kontextusát is újraolvassa. Ennek eredményeképpen látványosan csökken a KAF-lírából ismerős nyelvi játékosság. E József Attila kései líráját követő negativisztikus, tragizáló attitűd egyetlen reményt keltő, megtartó pillanata a 14. szonett utolsó sorának (jelzői) szókapcsolatát névszói állítmánnyá átíró, már említett zárómondata: „*A szép – szabadság.*”

A „mitológiai szituáció” megértése

Grecsó Krisztián: *Isten hozott. A Klein-napló*. Magvető, Budapest, 2005

Grecsó Krisztián első kötetének, a *Pletykaanyu* (2002) novelláinak világát megjelöli, címadó szövegét pedig meghatározza a látásnak az a térorientált változata, amely regényének már legfőbb szervező elve. Amíg novelláiban e térségi elemek és jelenségek a helyi és magánmitológia témái, s az anekdotikus beszéd lehetőségét teremtik meg, addig *Isten hozott* című regényének a világértés e mítikus tapasztalata képezi legfőbb jelentését. A „mitológiai szituáció” többször, többféleképp: az utalások és a szövegszerűség szintjén is tematizálódik a regényben. Megfogalmazódik a mítoszok világára jellemző „közös tekintet”, a „közkeletű viselkedésforma” (a szituáción belülség) állapota („Csak a *mi* tekintetünkkel lehet látni az árnyékot!”[26]), regisztrálódnak az idő múlásának helyi specifikumai („Az időnek, lám, ezer tekintete van, nem csak visszafelé tükröződnek a dolgok. Attól, hogy mi a fonákján figyeltük az időt, könnyörtelenül és igazságtalannul ballagott előre.”[242]), de konkrétan is kifejezést nyer a mítosziság tapasztalata: a szegedi orvoscsoporthoz tartozók tagjai – miután Franczekné Jászi Sarolta világra hozta steril férje harmadik fiúgyermekét – „utána akartak járni ennek a »mitológiai szituációnak«”(253).

A »mitológiai szituáció« vonzatkörében alakul (át) az elbeszélő lét- és beszédhelyzete is. A sárasági történeteket ún. keretelbeszélés fogja közre, amelynek narrátora azonos ugyan a fő esemény sor elbeszélőjének személyével, viszont lényegesen eltérő beszédmód jellemzi a két különböző szituációban. A keretelbeszélés mesélője már kívülről szemlélődő, visszatekintő, fiktív elbeszélő, míg a Sáraság-mitológia közvetítője hős-elbeszélő. A kutatás és az összegezés gesztusa jellemzi kívül a történeten: megváltozott közösséghez fűződő viszonya, a kollektívból egyéni sorsúvá lett, ezért szükségszerűen szorult ki a történetből. („Nem szégyen talált gyereknek lenni, nem én tettem ki magam. Szégyellje magát a szülő. De attól nekem nem lesz saját múltam, mert azt játszom, hogy van a falunak egy közös.” [294]) Az elbeszélt történet sor részeként viszont autentikus mítoszi beszédhelyzetekben látható: egyszerre lehet mesélője, hőse és hallgatója is az elbeszélésnek. Beszédmódját eposzra jellemző retorikai alakzatok for-

mázzák: megszólítások, állandó jelzők és szókapcsolatok, hasonlatok, szimbólumok, toposzok etc.

A Sáraság-mítosz lényege a kollektív tudás és emlékezet, illetve a közösségi szokásrend belterjessége, ami a kívülről csodásnak tűnő eseményeket is természetesként abszorbeálja. A falu lakóinak közös jellemzője egyfajta *múlthatatlan szomjúság*: azt enyhítendő állandó jelleggel „kantával” járnak. A kanta ilyen értelemben ismertetőjegy, közös vonás és szimbólum is. A megértésre törő elbeszélő, a *nagy összeveszést* (ami valójában „néhány tétova suttogás volt csak”) követően már nem érzi többé ezt a szomjúságot. Az egyéni sorsra való ráatalálás és a dolgok megértése helyezi kívülre a történeten.

Az eposzok misztikus világát aposztrofálja a természetfeletti erők beavatkozása is a történetbe. *Visszajáró lelkek* alakítják a helybeliek életét úgy, hogy a jelenről tudósítanak a szavukat meghallani képes jelöltek („kaliberek”) számára. *Gazdátlan árnyékok*, halottak fényképről lelopott sziluettei jelennek meg a tanácsháza falán, de jellemző módon csak a sáraságiak számára láthatók: az oda érkező „elvtársnő” kétségbeesetten állapítja meg, miszerint „ebben a szerencsétlen faluban [. . .] mindenki bolond” (25). A szájra maguktól jövő szavakat szajkóznak a kiválasztottak, és ugyanaz az *álmóltása* minden lánynak és asszonynak: az – egy Matildka nevű szűz meggyilkolása okán – ártatlanul meghurcolt Klein Ede nyargal végig szekérral az Azazel utcán, a szekéren a halott lány teteme feszül, miközben az aszfaltot óriási, vérral telt lábnyomok tarkítják. A Szamfira Hildi által „átvizionált” történetben „az ördög pulikutyafejű zsoldosa” (61) ül a bakon, s feszülettel veri a sebes hátú, csatakos lovakat. Az *Ördög Sáraságban* tehát úgy kocsikázhat, hogy „arra engedélye van az Örökkévalótól” (66), s a *Biblia* úgy nyilatkozik meg a lakók előtt, mint egy „nagy üst”, amelyben benne van minden, „akárha szilvalekvár lenne” (95). Jászai Sarolta három, steril férjére szemlátomást hasonlító fiúgyermeknek ad életet, de az eset előtt magyarázat nélkül áll az orvostudomány: az elbeszélő (Gellér Gergely) által (is) alapított titkos, világmagyarázó Klein Ede Egyesület tagjainak következtetése szerint az asszony annyira szereti a férjét, hogy a *gyermek* e szeretetből *önmagától is megfog*. Mi sem természetesebb, hogy a szövetkezet titkárnője által az évi hangulatjelentés helyett önkéntelenül gépelt szöveget is Klein-naplónak nevezik el: utalva ezzel az *önkéntelen gépelés* túlvilági eredetére. A naplót azonban a helybeliek *halál-napló*ként, haláluk időpontját jelölő halottaskönyvként értelmezik, amely büntetésként aposztrofálódik az idő kiterjedései, a múlt-jelen-jövő számontartotta bűneikért. Lényegében ezért vetik ki maguk közül (*nagy összeveszés*) a helyi csodákat és titkokat megérteni, illetve felfedni igyekvő Gellér Gergelyt is, aki majd csak évekkel később – a Klein-napló nyilvános-

sá válása után – térhet vissza falujába (a kerettörténet második részében, kívülről elbeszélőként) tisztázni a történeteket: közös múltjukat.

A sárasági „mitológia” – a mitikus próza kvalitásainak megfelelően – az eposztól a regényig terjedő műfaji sor változatos formáit ötvözi magában: a babonától a mondán, a legendán, az anekdotán és a pletyka alakzatain át a vallásos ének-, illetve bibliai szövegtöredékig. A hiedelemmonda elemeiből építkezik pl. a Klein Ede-történet, mely szerint a Pannika néni által önkéntelenül legépelte szöveg halottaskönyv, amelyben a lakosok halálának időpontja van leírva, s az, hogy a halál a falu bolygó zsidóját, Klein Edét küldi vissza a sárasági lelkekért: „Ede bácsinak ez büntetése azért, hogy élt, neki nem egy sziklát kell görgetnie egy hatalmas hegyre, ami éppen a csúcs előtt magától visszagurul, hanem valamennyi falunkbéli lelket ő fuvarozza el. A sokat emlegetett szürkelovas kordén.” (198) A bolygó zsidó, Klein Ede története ugyanakkor (szövegszerűen is) a tiszaezlári történetet idézi. A napló első halottja Számfira László matektanár, aki halála előtt lényeglátó dolgokat mond. A szerelem és az élet jelentése egyaránt megvilágosodik előtte: „Egy szál alsógatyában kisétált a hálószobából, s akkor vallotta be lányának mindazt, amit abban a pillanatban értett meg, mikor rájött, hogy a bormérget itta meg. Hogy igazából a beszéden túl, valahol a hallgatás, a test és a lélek hónaaljszagú Bermuda-háromszögében nagyon is jól megértették ők egymást Ilonkával. Nem lehet, közölte Számfira László, minden menet gyaloggalopp. Ez az élet ilyen volt, így döntetett el, egy túl harsány csata, egy folytonos, szüntelen büntetés, sziklagörgetés azért, hogy élnek.” (195) De a *Biblia* könyvei is sorra felidéződnek, pl. a „két ős”, Mózes és Jézus szövetsége („két ős védelmezett minket . . . , akik az álmokba, a gondolatokba és a lélekbe visszajártak”, 190), vagy: „Noé és Jób. Az özönvíz és a szomjazás. A büntetés és a szenvedés. Ezek voltak a mi falunkkal. [. . .] Úc országa, Jób földje bizonyára itt van, Sáraságban, a Kontrában, a Kurcza és Tisza szegletében, a Lándorban, a csordán és az összes határos földeken, de ha nem – hitünkben mégis.” (190-191)

A regénybeli jelenre vonatkozó szókinccs (elvtárs/elvtársnő, hangulatjelentés, „épülő kommunista világrend”) és jelenségsor (megyei párttitkár, Hármás Ügyosztály, tanácsháza, Szép Ernő Művelődési Ház, párt- és KISZ-iroda, karton vöröscsillag, „a kommunistákkal cimboráló szegedi klérus” etc.), illetve a kerettörténetnek a *leírt múlt*, a *volt rendszer* jelenségeit távolító hangvétele a parabola-értelmezés lehetőségét teremti meg a befogadó számára. A Sáraság-történetet képező számos csodás-különösmeghökkenítő epizód a fantasztikum sajátos változatát alkotja: úgy tárul eléink a bornírt hatalmi erők mozgatta zárt világ képe, hogy az a valóságtól elvontnak tűnjék, ugyanakkor részleteiben nagyon is ismerősek legyeknek eseményei: működési mechanizmusa, hierarchiája, viszonyrendszere, retorikája. *Isten hozott* a történetben, olvasó!